

JOGI FÓRUM PUBLIKÁCIÓ

Az iszlám vallás és jog története

Szerző:

Merki Ágnes

2012. április 6.

I. „Aki csak egyet ismer, nem ismer egyet sem” (Goethe)

Világunk megállíthatatlan fejlődésével párhuzamosan az ember mind több és több ismeretanyagot tudhat magáénak. Ehhez a jelenséghez általában pozitívan viszonyulunk, ám érdemes azt is figyelembe venni, hogy míg egyes tudományterületeken valóban dinamikus fejlődés tapasztalható, addig másokon stagnálás, vagy az érdeklődés hiánya figyelhető meg. Természettudományos, technikai újításokról rendszeresen beszámol a média, ezzel párhuzamosan embertársainkról való ismereteink megszerzése egyre kisebb jelentőséget kap, a kétféle tudás között igen nagy az egyenlőtlenség. Pedig a tudományos-technikai forradalomnak köszönhetően a távolságok megszűntek, világunk olyannyira leszűkült, hogy nem lehet nem tudomást venni más kultúrákról, államokról, népekről, vallásokról, jogrendszerekről.

Tanulmányom témája a muzulmán vallás és jog története, kialakulása. A nyugati társadalom igen homályos, bizonytalan, olykor helytelen információkkal rendelkezik az iszlámról, a média által közvetített információk ma nem alkalmasak egy egész kultúrkör lényegének megértésére.¹ Ez a meg nem értés elvezethet kisebb, de akár igen jelentős konfliktusok kialakulásához is. Azt gondolom, hogy a vallási, kulturális különbségekből adódó konfrontációk, vagy azoknak legalább egy része megelőzhető volna, ha pontosabb ismeretekkel rendelkeznének a minket körülvevő kultúrákról, adott esetben az iszlámról, melynek története sok helyen összekapcsolódik a Nyugattal. Azzal a Nyugattal, ahol ugyan a kereszténység nyert teret, de ahol jelen van az iszlám, a Nyugattal, amely csak Keletről nézve Nyugat,² azonban véleményem szerint semmilyen pozitív, vagy negatív értékítéletet nem hordoz a Kelettel szemben, egymásra hatnak, egymást feltételezik, és ez így lenne rendjén. A Kelet-Nyugat, vagy inkább az kereszténység és az iszlám közti konfliktus nem is kizárólag vallási, inkább civilizációs jellegű. Mindkét kultúra magának kívánja tudni a felsőbbrendűséget, ahelyett, hogy a békés egymás mellett élésre törekedne. Az állandó feszültség, ami a másságból fakad, félelmet, ellenségeskedést szül, ami aztán konfliktusokhoz, háborúkhöz vezet, ahogy az a két kultúra létezésétől fogva végigkíséri a történelmet, s sajnos napjainkban is megfigyelhető.³

II. Világvallások

Földünk számos vallása közül van néhány, amely kiemelt jelentőséggel bír történelme, hatása, követőinek száma révén. Ezeket világvallásoknak nevezzük. Helmuth von *Glazenapp* Az öt világvallás című monográfiájában ide sorolja a hinduizmust, a buddhizmust, a kínai univerzizmust, a kereszténységet és az iszlámot. *Ádám Antal* Bölcsélet, vallás, állami egyházjog című művében ezeken kívül a nagy világvallások körébe sorolja zoroasztriánizmust, a judaizmust, a szikh vallást és a sintoizmust is.

Ezen világvallások közül a judaizmus, a kereszténység és az iszlám isteni kinyilatkoztatáson alapul és monoteista, azaz egyistenhitet vall. Ez nem jelenti azt, hogy a többi, felsorolásban szereplő világvallás politeista, az csak a japán sintoizmusra igaz. A hinduizmus, a buddhizmus és a kínai univerzizmus örök világtörvényi vallásnak tekinthető, azaz e vallások tanai szerint a világnak nincs őskézdet, vagy meghatározható vége, és az élet minden mozzanatát egy személytelen világtörvény irányítja. A szikh vallás a hinduizmus és az iszlám elemeiből épül fel.⁴

A judaizmus és a kereszténység állnak legközelebb az iszlámhoz, az iszlámmal közös töről fakadó vallásoknak is mondják. Közülük, és egyébiránt a többi felsorolt vallás közül is, az iszlám alakult ki a legkésőbb, a Krisztus utáni 7. században, Arábiában.

III. Arábia és a 6-7. századi birodalmak

Miért Arábiában, egy sivatagos, alig lakható, civilizálatlan világban alakult ki az iszlám, amely azóta a világ második legjelentősebb vallásává fejlődött?⁵ Egyes nézetek szerint azért, mert Arábia volt az egyetlen terület ebben a korban, ahol nem beszélhetünk az istenimádat semmilyen formájáról, ide ekkor még nem jutottak el vallási tanok, holott a zsidó és a keresztény vallás már nagy területeket hódított meg.⁶ *Horváth Pál* Vallástörténetében akként foglal állást, hogy mégis volt valamilyen istenimádat, a barbár beduin törzsek szent tárgyakban élő isteni erőket imádtak. Arábia

vad és szegény terület volt, a törzsek között állandó harcok folytak, a megélhetést az állattartás és a kézművesség biztosította.

Ez az állapot az első évezred közepéig állt fenn, onnantól figyelhető meg egy gyors gazdasági fellendülés. Ennek okai egyrészt a törzsi harcok és az ezzel járó népvándorlások, másrészt pedig a római-perzsa háborúk voltak. A harcok következtében ugyanis a Selyemút forgalma jelentősen lecsökkent, amely a kor legfontosabb kereskedelmi útvonalának számított, Kínát kötötte össze Rómával. Létezett azonban egy másik kereskedelmi útvonal, a kevésbé jelentős Tömjénút, amely az Arab félsziget nyugati oldalán húzódott, biztosítva ezzel Etiópia és Jemen északi irányú forgalmát. A nomád törzsek hamar felfedezték az új helyzetben rejlő lehetőségeket, s igyekeztek részesedni a kereskedelmi forgalomból. Később ők maguk is kereskedőkké váltak, 600 körül már a kezükben volt a Tömjénút forgalmának bonyolítása. A gyors meggazdagodás társadalmi átrendeződést is hozott. Ebben a zavaros időszakban élt és tette le egy új vallás, az iszlám alapjait Mohamed próféta.⁷

Mielőtt ismertetem a próféta életének és tevékenységének főbb mozzanatait, megvizsgálom, hogy ebben az időben milyen események zajlottak a világ más területein.

A 6-7. század meghatározó civilizációi a Bizánci és a Perzsa Birodalom, valamint India és Kína voltak. Körülöttük nomád népek éltek, északon a hunok és germán törzsek, délen pedig berberék és arabok.

A Kelet-Római Birodalom ezekben a századokban a bomlás ellen küzdött. Zavargásokat váltottak olyan hatalmi intézkedések, mint például az adók drasztikus emelése. Azonban vallási szempontból is hanyatlásnak indult a birodalom, sőt az egész keresztény világ, egyrészt mivel pogány babonák kezdtek terjedni a hívők körében, másrészt az egyházi előljárók heves hitvitákba bonyolódtak, amelyek megosztották a keresztény közösséget. E megosztottság eretnek csoportok megjelenéséhez vezetett, amelyek ellen a hatalom erőszakkal kényszerült fellépni.

A kor másik nagy birodalma Bizánc mellett Perzsia volt. A társadalom négy osztályból épült fel, a papságból, a nemességből, a hivatalnok rétegből és a kereskedőkből, kézművesekből álló köznépből. Bizánchoz hasonlóan az uralkodók itt is súlyos adókat vetettek ki, hiszen a Bizánccal folytatott harcokhoz szükség volt pénzügyi forrásokra. A perzsa királyok isteni eredetüket hirdették. Bár terjedtek vallási tanok, a manicheizmus és a zoroasztriánizmus, azok igen zavarosak voltak, nem teremtettek biztos erkölcsi hátteret az embereknek.

Amíg Bizánc és Perzsia az egymással vívott harcokkal volt elfoglalva, Kína bezárkózott, nem kívánt nyitni más civilizációk felé. Vallási szempontból a buddhizmus és a konfucianizmus jelentette a fő irányzatokat. Buddhista szerzetesrendek alakultak, hogy tanítsák a kínai népet, de a Buddha szobrokhoz imádata hamarosan bálványimádássá lett. A konfucianizmus ezzel szemben túlzottan materialista szemléletet vallott, a léleknek alig tulajdonított jelentőséget, ami a többi valláshoz képest talán a legjelentősebb eltérés.

Indiában még szigorúbb kasztrendszer épült ki a társadalomban, mint Perzsiában. Itt is négy osztályt különböztethetünk meg: a brahmanok, vagy papi rend, a katonák kasztja, majd a kereskedők, kézművesek, végül pedig a kivetettek, az érinthetetlenek, akik szinte állati sorba kényszerültek. A hinduizmus, mint örök világtörvényi vallás a 7. századra több ezer istenséget tartott számon, akiket bálványként imádtak a hívők, voltak köztük történelmi személyek, bolygók, állatok, folyók, egyéb tárgyak. Ez a túlzó bálványimádat nagy hatással volt a már említett buddhizmusra Kínában.⁸

Ezen rövid kitérő után visszatérek Arábiához, ahol megszületett Mohamed, az iszlám vallás és az első muszlim állam megalapítója.

IV. Mohamed

Mohamed életrajzát számos híve megírta már, köztük a legkiemelkedőbbnek Ibn *Iszhak* számít.⁹ Az ő műve alapján készítette el magyar nyelven az egyik legátfogóbb életrajzi könyvet *Bolek* Zoltán, amely a Magyar Iszlám Közösség kiadásában jelent meg, és a Közösség honlapján is olvasható.

Figyelembe kell venni azt a tényt, hogy a próféta életének forrásai bizonytalanok: az iszlám vallás szentírása és egyben legjelentősebb forrása, a Korán, mint isteni kinyilatkoztatás csak kevés életrajzi adatot tartalmaz. A hadiszok, a hagyományok, amelyek Mohamed szavait és tetteit foglalják össze a szunnában, a próféta halálát követő két évszázad során átdolgozáson estek át vallási-politikai viták következtében. Tehát Mohamed próféta életrajza egyrészt történelmi valóság, másrészt viszont a hívők képzeletén, kitalációin alapul.¹⁰

Mohamed ibn Abdallah¹¹ 571. április 22-én született Mekkában.¹² Mekka városa ekkorra kiemelkedő gazdasági központtá vált, ahol négyhavonta vásárokat is rendeztek, melyek idejére a törzsek közti harcok szüneteltek.¹³ Mohamed a Qurejs törzsből származott, e törzs kezében volt

Mekka gazdasági-politikai hatalma. Apja, Abdallah a Hashamita nemzetség leszármazója, anyja pedig Amina volt, aki áldott állapotban lett özvegy, Mohamed édesapja ugyanis fia születése előtt két hónappal elhunyt. A későbbi próféta csupán négy esztendő volt, amikor édesanyját, majd nem sokkal később nagyapját is elvesztette, ezután nagybátyja, Abu Talib vette magához az árvát.

Abu Talib karavánkereskedő volt, útjaira Mohamedet is magával vitte, így húszéves korára ő maga is kereskedői tevékenységbe kezdett, beutazta a térséget, így ismerkedett meg a zsidó és a keresztény vallással, kultúrával. Huszonöt évesen feleségül vette a nála jóval idősebb, gazdag és művelt özvegy kereskedőnőt, Khadidzsát, akitől két fia és négy lánya született. Sajnálatos módon azonban a legkisebb lányon, Fatimán kívül mindegyikük korán, még Mohamed életében meghalt. Mohamed vette magához és nevelte nagybátyja, Abu Talib fiát, Alit is.

Mohamed negyven esztendő volt, amikor álmában megkapta az első kinyilatkoztatást a Híra hegy egyik barlangjában, ahová meditálni járt. Gábriel arkangyal recitálta el a következőket:

*„Hirdess Urad nevében, aki teremtett,
Vérrögből teremtette az embert,
Hirdess! A te Urad a legnagyobb,
aki író tollal tanított,
Megtanította az embert arra, amit nem tudott.”¹⁴*

Hazatérve Mohamed elmesélte a történeteket családjának, Khadidzsa unokafivére Varaka pedig, aki olvasta a Bibliát felismerte, hogy Mohamed az utolsó próféta, akit Jézus megjövendölt. Nem sokkal később ismét a Híra hegyen Mohamed megkapott további Korán verseket, majd ez így folytatódott több mint húsz éven át, s a próféta közvetítette Isten szavait az emberek felé. Nem volt könnyű feladat azonban követőkre lelteni és megalapozni egy új, monoteista vallást a térségben. Az iszlám első hívei Mohamed felesége, Khadidzsa, nagybátyjának fia Ali, felszabadított rabszolgája, Zaid, és barátja, Abu Bakr lettek.

Az iszlám tanok Mekkában lassan terjedtek, az első 3 évben mindössze 30 követője akadt, a politeisták eszmevilága nagyon távol állt a monoteizmustól. A kisszámú muszlim közösség sértegetések, megaláztatások, fenyegetések célpontjává vált, a gazdag törzsi vezetők nem hittek Mohamed szavainak. Allah neve nem volt ismeretlen a mekkaiaknak, ám hozzá más istenségeket is társítottak, nem fogadták el Allah egyedülvalóságát. A napi imát, amit a muszlimok ekkor még csak naponta kétszer végeztek, a pogányok szintén büszkeségük megsértéseként értelmezték, hiszen ekkoriban csak a rabszolgák borultak térdre. Az új hit követőit súlyos, több esetben halálos

támadások érték. Egy időre még a kereskedelmet is felfüggesztették a bálványimádók a muszlim közösség tagjaival, akik így csak nehezen jutottak élelemhez. Az enyhülést az hozta, hogy Abu Talib mindvégig Mohamed mellett állt, ám nem tért át az iszlámra, így a hitet tagadókkal is kapcsolatban maradt egészen 80 éves korában bekövetkezett haláláig, amit nem sokkal később Khadidzsa halála követett.

Mohamed újránházásodott, Abu Bakr lányát, Aishát vette feleségül, aki a házasság megkötésekor csupán kilenc éves volt, de ez a próféta korában nem számított kirívó, vagy erkölcstelen eseménynek. További házasságokat is kötött, 625-ben nőül vette a megözvegyült Hafszát, majd az elvált Zaynabot, egy beduin fogolynőt, aki Mohamed és az iszlám mellé állt, majd pedig az egyiptomi kopt Máriát, akitől fia Ibrahim született ám a gyermek tizenhat hónapos korában meghalt. Az iszlám már ekkor engedte a többnejűséget, ennek igen racionális indoka volt. A törzsi, majd a vallás terjesztéséért vívott harcokban sok férfi életét vesztette, az özvegyé lett nők pedig védelemre szorultak. Így egy férfinak egyszerre négy felesége lehetett, de csak abban az esetben, ha mindegyik feleséget azonos bánásmódban részesítette. A többnejűség lehetősége a mai napig fennmaradt (bár már van olyan muszlim ország, nevezetesen Tunézia, ahol tiltják¹⁵). A lehetőség ellenére ma már csak nagyon kevés esetben találkozunk olyan muszlim férfival, akinek egynél több felesége lenne. Ez azzal magyarázható, hogy az egyformán megfelelő bánásmód a feleségek felé anyagi kiadások tekintetében is megmutatkozik, s ezt csak igen kevés férfi tudja biztosítani a mai gazdasági helyzetben. Másik oka annak, hogy mára visszaszorultak a poligám kapcsolatok, az a muzulmán országok modernizációja és az ehhez kapcsolódó nyugati minták követése, ahol az intézmény idegen, sokakban megbotránkozást kelt a másság el nem fogadása, vagy a történelmi háttér nem megfelelő ismerete miatt. A próféta fent írt házasságaiból is kitűnik, hogy első felesége, Khadidzsa halála után többnyire özvegyeket, segítségre szorulókat vett feleségül, ám más forrás szerint, ahol a fent említett nőkn kívül, összesen 9 felesége volt, őket politikai, stratégiai okokkal vette nőül Mohamed.¹⁶

A rövid kitérő után folytatva a próféta életútjának követését, Mohamed Abesszíniába ment, de valláshirdető tevékenysége itt sem járt nagyobb sikerrel, így 622-ben¹⁷ Jathrib városába vándorolt. Itt már élt néhány követője, és arra számított, hogy a jathribi zsidó törzsek támogatni fogják monoteista hitet vallókként. Ezt, a Mekkából Jathribba való költözést nevezzük Hidzsrának, ami egyes fordításokkal ellentétben nem menekülés volt, hanem önkéntes kivándorlás. Jathrib városát később Medinának, azaz Városnak, a Próféta városának nevezték el.

Mi volt a Hidzsra jelentősége? Egyrészt a muszlimok felszabadultak a politeista törzsek elnyomása alól, másrészt innentől kezdődött az iszlám igazi, világméretű terjedése. Megteremtődött az új hit gazdasági-politikai alapja, s innentől Mohamedet nemcsak vallásalapítónak, hanem az első muszlim állam megalapítójának is tarthatjuk.¹⁸

Követői segítségével hadvezérként sikeres csatákat vívott a mekkaiakkal. Megtisztította a Kábát¹⁹ a bálványimádat jelképeitől, az új hit központi zarándokhelyévé tette, így megmaradtak az eszmei és anyagi előnyök, amelyeket a mekkaiaknak az ide érkező zarándokok jelentettek a politeista időkben.²⁰ Leromboltak minden pogány templomot, s az egész várost megszabadították a bálványoktól.

A Hidzsra időszakában történt azonban, hogy a Medinai zsidók eltávolodtak a prófétától, mivel rájöttek, Mohamed mégsem az a Messiás volt, akit ők vártak, hogy megteremtse számukra Izrael államát a Szentföldön. Ekkor változott meg a muszlimok imáinak iránya az addigi Jeruzsálemről Mekka felé.

A mekkaiak megbékéltek az új vallás eszméivel, a város megadta magát a muszlim közösségnek, az ummának, s akik eddig csak titokban gyakorolták, nyolc évvel a Hidzsra után nyíltan vállalhatták vallásukat.

A Hidzsra tizedik évére az iszlám az egész Arab félszigeten elterjedt. Mohamed érezte halálának közelségét, feleségeivel és Fatima lányával Mekkába indult, hogy utoljára részt vegyen a zarándoklaton. A zarándokok várták, s ő elmondta utolsó prédikációját, amelyek az iszlám hit pillérei és alaptételei voltak, a Korán kinyilatkoztatott szavai: Kijelentette, hogy Allah az egyedüli isten, csak őt szabad imádni. Mekkát, s minden muszlim tulajdonát szentként kell tisztelni, tilos az emberölés, a kamat kivetése. Rögzítette Allah által meghatározott tizenkét holdhónapot, szólt a nőkkel való tisztességes bánásmódról, a nők jogairól, kötelezővé tette a napi öt imát, a zakat fizetését a szegényeknek, a böjtöt Ramadan havában és a mekkai zarándoklatot, amennyiben a hívőknek lehetősége nyílik arra. Az emberek egyenlőségét hirdette nemre, fajra való tekintet nélkül, hiszen mindenki Ádámtól és Évától ered. Itt mondta el, hogy őt már nem követi más próféta, s kérte az embereket, hogy hirdessék tanait, amelyhez átadta nekik a Koránt és a szunnát.

Mohamed a zarándoklat után egyre gyengült, az imákat már csak ülve tudta elvégezni, s a közösségi imák vezetését Abu Bakr-ra bízta. Felesége, Aisha ápolta, s nagybátyja, Abbasz is mindvégig mellette volt 632. június 8-án bekövetkezett haláláig.²¹

Ahhoz, hogy az iszlám jogról beszélhessünk, szükség volt a Korán és a szunna megszületésére. A Korán Isten által közvetített versekből, szúrákból áll, amelynek részleteit Mohamed követői még a próféta életében írásba foglaltak, egységes szöveggé azonban a próféta életében még nem állt össze, s az is valószínű, hogy a szöveg Mohamed halála után többszöri változtatásokon esett át. A szunna, a próféta cselekedeteit, mondásait tartalmazza, nem vitás azonban isteni eredete.²²

Mielőtt részletesen ismertetném a Koránt és a szunnát, mint a muzulmán jog forrásait, illetve a többi, tágabb értelemben vett jogforrást, szükségesnek tartom röviden ismertetni, hogyan alakult az iszlám világ Mohamed halálát követően, milyen volt az a környezet, ahol az iszlámról nemcsak, mint új vallásról, kultúráról, hanem már, mint jogrendszerről is beszélhetünk.

V. Az iszlám világ a próféta halálát követően

A próféta nem gondoskodott arról, ki fogja továbbvinni életművét, ki lesz a nép politikai és vallási vezetője. Élete utolsó hónapjaiban Abu Bakr-ra bízta az imák vezetését, ám utódként nem jelölt ki senkit. Mohamed halála után mégis könnyen megegyezésre jutottak a muszlimok, Abu Bakr vette át az umma, a muzulmán közösség vezetését, kalifa, vagyis utód lett. Az első kalifák korszaka 661-ig tartott, Abu Bakr-t Omar, Oszmán és Ali követte. Erre, az időszakra leginkább a hódítások voltak jellemzők. Arábia egésze, Észak-Afrika és a Közel-Kelet muszlim terület lett, ám az itt élő meghódított népek megtarthatták nyelvüket, kultúrájukat, vallásukat, nem kényszerítették őket az iszlám hit felvételére. Jogi szempontból kiemelhető, hogy Oszmán kalifa rendelte el a Korán hivatalos lejegyzését, amely addig csak részletekben, illetve a hívők, Mohamed követőinek emlékezetében élt, de egységes szöveggé még nem létezett.²³

661-től az Omajjád dinasztia került hatalomra, uralmuk egészen 750-ig tartott. Folytatták a hódításokat, az ő uralmuk alatt teljesedett ki az iszlám világ, miután eljutottak Indiáig, illetve az Ibériai félszigetet is sikerült meghódítaniuk. Az Omajjád kalifák nevéhez fűződik az arab nyelv kötelezővé tétele az államigazgatásban, illetve egy olyan fontos pénzreform, amely később az arany dinárnak kiemelkedő szerepet biztosított a nemzetközi pénzforgalomban. Ez a korszak az iszlám birodalom csúcspontjának mondható, hiszen az Omajjádokat követő Abbaszidáknak a kultúra, a vallás és a tudományok virágkora után már a hanyatlással is szembe kellett nézniük.

750-ben Mohamed próféta nagybátyjának, Abbasznak családja szerezte meg a hatalmat, melyet 1258-ig a kezükben tartottak. Az arab kultúra virágzott, a meghódított lakosság tudományos eredményeit hasznosították, ókori műveket fordítottak le arab nyelvre, a matematikában, fizikában, orvostudományban máig nélkülözhetetlen tételeket állítottak fel. Kairóban a 10. században alakult meg a világ első, ma is működő egyeteme, az Al-Azhar. Az Abbaszidák uralkodása alatt került előtérbe és kristályosodott ki a saría, amely vallásjogi szabályokon kívül, hittételeket, dogmatikai kérdésekkel kapcsolatos törvényeket is tartalmaz, és a fikh, a jogtudomány, a gyakorlatban alkalmazandó egyénre és közösségre vonatkozó társadalmi szabályok, a Koránból és a szunnából levezethető viselkedésformákról való jogtudósi döntvények értelmezése. Különböző jogi irányzatokra iskolák alakultak, különféle jogtudományi módszerek fejlődtek ki a korszakban, melyek eredményeit joggyűjteményekben rögzítették. A fejlődésnek a 13. században a mongol támadások vetettek véget, a birodalom akkori központja, Bagdad 1258-ban elesett, s ez az Abbaszida uralom végét jelentette.

A mamelukoknak, akik valószínűleg Egyiptomba behurcolt rabszolgák voltak, sikerült megállítani a mongolokat. Mivel az iszlám a rabszolgákkal igen emberségesen bánt, illetve felszabadításukat engedélyezte és szorgalmazta, így volt lehetséges az, hogy a mamelukok tanulhattak, majd állami hivatalokba kerültek, s a mongol dűlás után megszerezték és háromszáz évig kézben tartották a hatalmat. Uralkodásuknak az európai gazdasági fellendülés vetett véget, amellyel nem tudták felvenni a versenyt.²⁴

Lássuk most tehát a történelmi háttér megismerése után az iszlám jog a saría, a jogtudomány, a fikh kialakulását, fejlődését, az iszlám jognak a nyugati jogoktól való különbözőségének okait, a jogforrásokat.

VI. Az iszlám jog

Az iszlám megszületése több volt egy vallás megalapításánál, már Mohamed próféta életében világossá vált, hogy az új eszme mentén új gazdasági, társadalmi, politikai hatalom bontakozott ki, új állam keletkezett, ami később hatalmas kiterjedésű birodalommá fejlődött. Mondhatjuk tehát, hogy az iszlám nem csupán vallás, hanem az egyéni és a társadalmi életet szabályozó rendszer, végső soron jogok és kötelességek rendszere, ahol nem válik el az egyén és a közösség, a vallás és az állam, az egyházi és a világi hatalom.²⁵A muzulmán jogkör a vallási jogok

családjának egyik legjelentősebb tagja, melynek teológiai része rögzíti a hittételeket, azt, hogy a muszlim ember miben higgyen, jogi része, a saría pedig előírásokat tartalmaz a hívők számára, hogy mi a megengedett, és mi az, amit nem szabad cselekedniük, ahogyan erről a későbbiekben szólok.²⁶ Az iszlám jog a világ legrégebbi élő jogrendszere, amely a jogi fejlődésnek nagyjából azt a szintjét őrzi, mint Európában a korai középkorban használatos germán szokásjogok. Ám amíg azokat a római jog, majd később a modern jogalkotás felváltotta, addig az iszlám jog, mivel isteni eredetű, nem engedélyez semmilyen változtatást. A jogrendszert Mohamed halála után követőinek feljegyzései és emlékei alapján kezdték kialakítani, megszületett a Korán, az iszlám szent könyve, illetve a szunna, a próféta cselekedeteinek összefoglalása, amelyek a jog elsődleges forrásainak tekinthetők.²⁷ Létezik egy másik elmélet is azonban, amelynek legfőbb képviselője Joseph *Schacht*, eszerint az iszlám jog kialakulása későbbre, az Abbaszidák uralkodásának idejére tehető, s így a jogtudomány nem a Koránból és a szunnából fejlődött ki, csak azok segítségével legitimálták később a jogtudósok tételeit, véleményeit.²⁸ Akármelyik álláspontot fogadjuk el, az vitathatatlan, hogy a Korán és a szunna az iszlám jog, a saría fontos megismerési forrásainak tekinthetők.

Mit is jelent pontosan az iszlám és a muzulmán jogrendszer, a saría? Az iszlám szó jelentése béke. Vallási szempontból az istennek való feltétlen engedelmisséget, az isten akaratába való belenyugvást jelent, ez az egyéni engedelmisség teremti meg a társadalmi béke alapját. Ha az iszlámot, mint jogot vizsgáljuk, akkor a saríáról beszélünk, amely az emberi élet minden területére kiterjedő viselkedésmintákat tartalmazó törvénytárként definiálható,²⁹ ám a jog fogalmát a tudósok nem dolgozták ki egységesen. A saría mindenekelőtt megkülönböztetendő a fikh-től, amely kifejezés a vallásjogot jelöli, a törvények összességét, míg a saría a törvények szellemével azonosítható. A saría szó jelentése ösvény, vízforráshoz vezető út. E jelentés válik jogi tartalmúvá: a követendő irányt, Istenhez vezető utat, szabályrendszert jelent. Ez a szabályrendszer azonban nem csak szigorú értelemben vett jogi normákból épül fel, benne foglaltatnak vallási és erkölcsi előírások egyaránt, s ezek közé nem lehet éles határvonalat húzni. A saría így tehát nem pusztán jogrendszer, hanem az iszlám élet minden területére kiható rendező elv is.³⁰ A szabályok Istentől származnak, Mohamed próféta közvetítésével váltak ismertté követői körében, a Korán alapja ez az Isteni kinyilatkoztatás, s a szunna, mint Mohamed cselekedetei és mondásai is közvetetten Istentől erednek. A szabályok isteni eredete miatt a rendszer megváltoztathatatlan és nem merül fel a jog és a vallás különválasztása. Az, hogy a szabályrendszer nem változtatható, nem jelenti azt, hogy nincs lehetőség jogfejlesztésre, ahogyan azt a későbbiekben látni fogjuk, a jogtudósok a jogforrások

tanulmányozása révén felismerik és meghatározzák az isteni jogba tartozó szabályokat.³¹A jogtudósok ezt az értelmező munkát már röviddel Mohamed halála után megkezdték, hiszen a Korán szövegét is értelmezniük kellett, hogy elnyerhesse végleges formáját. Tudóscsoportok alakultak, amelyek aztán jogi iskolákká fejlődtek eltérő nézeteikből adódóan, ezek közül négy elfogadott, a mai napig létező iskola a hanafita, a málikita, a sáfita és a hanbalita iskola. Elnevezésüket alapítóikról kapták, s köztük a vallásgyakorlást tekintve nincsenek nagy eltérések. Csupán abban különböznek, hogy a Koránon és a szunnán kívül mely jogforrásokat fogadják el és milyen mértékben.³²

A jog ilyen nagymértékű kötődése a valláshoz felveti a kérdést, hogy mennyiben hasonlít a saría a keresztény kánonjoghoz.

Az iszlám jog, ugyanúgy, mint a kánonjog, egyházi jog, azonban a kettő között létezik egy nagyon jelentős eltérés. Míg a saría isteni eredetű jogrendszer, a kánonjog emberi alkotás, nem kinyilatkoztatott jog. A kereszténység olyan társadalomban terjedt el, ahol a jogrendszer fejlett volt, az egyháznak nem kellett a társadalom megszervezésével foglalkoznia úgy, mint a muzulmán világban, ahol a vallásnak kellett választ adnia a felmerülő társadalmi problémákra is. A keresztény kánonjog szerepe olyan területekre szorult vissza, amelyeket más jogok nem szabályoztak, ilyenek például az egyházi szervezetek jogai, vagy a kánonjogi eljárások.³³

A saría jogok és kötelességek gyűjteménye. Tekintsük most át, melyek ezek. Az iszlám az emberre a jogok és kötelességek négy fajtáját szabja.

Az első csoportba Isten jogai tartoznak, ezek azok a jogok, amelyeket mindenkinek feltétel nélkül tiszteletben kell tartania: egyedüli istenként Allahot kell imádni, tisztelni, követni, kinyilatkoztatásait el kell fogadni, lehetőség és legjobb tudás szerint be kell tartani.

A következő csoport a személyes jogok köre. Az iszlám az egyensúlyra és a rendezettségre törekszik. Vannak azonban emberi vágyak, amelyek kizökkentenek az egyensúlyi helyzetből. Ezek leküzdésére a saría tilalmakat fogalmaz meg, tilt minden olyan cselekvést, ami az ember testi, szellemi létére káros lehet. Ilyen tilalom vonatkozik a kábítószer, az alkohol, a vér, a disznóhús, a ragadozó, vagy elhullott állatok fogyasztására, valamint tilalmazza, az öngyilkosságot. Ami viszont tiszta, hasznos, egészséges, azt az iszlám helyesli és alkalmazását jogává, sőt kötelességévé teszi az embereknek.

A személyes jogokat úgy lehet gyakorolni, hogy közben mások jogai ne szenvedjenek sérelmet. Ez az igen racionális szabály a kötelességek harmadik csoportja, az egyén és a társadalom közti egyensúly megteremtése és fenntartása miatt van rá szükség.

Végül a jogok negyedik köre az isteni teremtmények joga, azoké, amelyeket Allah az ember szolgálatába állított. Az embereknek joguk van a természeti erőforrásokat kihasználni, ám e jog nem korlátlan, az nem lehet pazarló módon folytatott, vagy haszontalan. Állatot megölni táplálkozás céljából megengedett, de szórakozásból, sportként nem, mint ahogy nem megengedett az állatot szükségtelenül túlterhelni, kínozni, növényeket cél nélkül elpusztítani, vagy túl sok vizet pazarolni.³⁴

A következőkben bemutatom az iszlám jog forrásait, köztük a már említett Koránt és szunnát, valamint az idzsmát és a kijászt, amelyek nem a szó szoros értelmében vett források, inkább a jog megismeréséhez segítséget nyújtó módszerek. Ezáltal felállítható egy jogforrási hierarchia, ahol az első helyet a Korán kapja. A felsorolt források az úgynevezett kanonikus jogforrások, ezeken kívül léteznek nem kanonikus források is, amelyek bár nem isteni eredetűek, de a joggyakorlat számára mégis fontosak.

1. *Korán*

A Korán az iszlám vallás szentírása, Isten kinyilatkoztatása, amelyet prófétája, Mohamed közvetítésével több, mint húsz éven keresztül juttatott el az emberekhez. 114 fejezetből, szúrából, és ezen belül 6232 versből áll, amelyek eltérő hosszúságúak és egyfajta harmónia uralkodik a sorok között, keretes szerkezete az egyik szót összeköti a másikkal, a szavakat a ritmussal, a ritmust a jelentéssel.³⁵ A Korán rendszerezését Oszmán kalifa idejében fejezték be a jogtudósok 653-ban, amit hiteles változatként fogadtak el, minden egyéb változatot meg kellett semmisíteni. Később a tudósok találtak Oszmán kalifa előtti Korán változatokat, sőt a kalifa uralkodása alatt kanonizált szövegeken belül is voltak eltérések, amiket lejegyeztek, és ezeket is érvényesnek fogadták el. A szúrákon belül a keletkezésük helye szerint megkülönböztethetők mekkai és medinai szúrák, ezek sorrendjét csak 1924-ben határozták meg véglegesen, azonban a szúrák keletkezési idejét tanulmányozó nyugati tudósok között e téren nincs konszenzus.³⁶ A mekkai fejezetek hittételekkel, az egyistenhittel foglalkoznak, míg a medinaiakban találhatóak az élet szinte minden területére kiterjedő részletszabályok.³⁷ A Korán, bár kétség kívül tartalmaz jogilag releváns elemeket, mégsem

tekinthető törvénykönyvnek, nem foglalkozik alaposan a jogi követelményekkel. Általános szabályokat fogalmaz meg, amelyek témájukat tekintve igen változatosak. Az egyes területek nincsenek aprólékosan kidolgozva, s nem is azonos súllyal jelennek meg a különböző élethelyzetekre vonatkozó szabályok, a magánjog, azon belül is a házasság, a nők szerepe, az öröklés kiemelt szerephez jutnak más jogterületekhez képest. A hangsúly igazából nem is e szabályok jogi tartalmára, hanem azok erkölcsiségére helyeződik.

2. *Szunna*

A szunna Isten megnyilvánulásának egy másik módja. A kifejezés szó szerinti jelentése szokás, gyakorlat, megszokott eljárás, cselekedet, szabály vagy használat, amelyet a hagyomány szentesít. A szunna a hádiszok, azaz Mohamed cselekedeteire és mondásaira vonatkozó hagyományok gyűjteménye, e cselekedetek és mondások által közvetíti Isten akaratát.³⁸ Míg a Korán csak Isten kinyilatkoztatott szavait tartalmazza, a szunna a próféta tapasztalatai által mélyebben megismerhetővé teszi Isten szándékait az emberek számára. Azonban nem minden cselekedetet ismertek el paradigmikusnak a muszlim jogtudósok. Szerintük három feltétel teljesülése esetén tekinthető egy próféta tett paradigmikusnak: akkor, ha az adott tett nem csak a prófétára nézve kötelező, vagyis általános kötelezettséget tartalmaz; ha a tett nem egy korábbi szóbeli megnyilatkozás megvalósítása, mert ez esetben nem a tett, hanem a korábbi megnyilatkozás a jogforrás; csak abban az esetben lehet kötelezővé tenni egy próféta tettben foglalt viselkedésmintát, ha az a kinyilatkoztatáson is alapul. Ezen feltételek azonban még nem voltak elegendőek, bizonyítani kellett a szunna szövegének autentikusságát is, hiszen a próféta tanításai sokáig nem kerültek rögzítésre, azok csak szóban terjedtek. Tartalmi kérdésben tehát a szunna akkor tekinthető autentikusnak, ha megfelel a tawatur-elvnek, ami a következő hármas feltételrendszerrel jelenti: rendelkezésre kell állnia egy olyan minőségű hagyományozási láncnak, amely alkalmas arra, hogy kizárható legyen a hamisítás lehetősége; e láncolat első tagjának olyan embernek kell lennie, aki ismerte, vagy legalábbis ismerhette a prófétát, annak cselekedeteit, mondásait; harmadik feltétel pedig, hogy az első két feltétel teljesüljön a hagyományozási lánc minden szintjén. Amennyiben a három feltétel teljesül, akkor beszélünk tawatur-hagyományról, amennyiben nem, azok az egyedi, vagy ahadi hagyományok, amelyek nem eredményeznek biztos

tudást az adott cselekedetről. Az idő múlásával a jogtudósoknak szembe kellett nézniük azzal a problémával, hogy a tawaur-hagyományok szövegei is módosultak kisebb-nagyobb mértékben. A tudósok arra jutottak, hogy kétféle tawatur-hagyomány létezik: amelyek megőrizték szó szerinti formájukat, azok a lafzi hagyományok, amelyek módosuláson estek át, azok a manawi hagyományok.

3. *Idzsma*

Az idzsma kifejezés konszenzust jelent, de ez egy igen sajátos jelentésű iszlám jogi szakkifejezés. Jogforrásként vehető figyelembe, de mégis nagymértékben eltér a Korántól és a szunnától, ugyanis nincs olyan szoros kapcsolatban Istennel, mint az előző két forrás. Legnagyobb különbség köztük, hogy az idzsma emberi tevékenység folytán jött létre. Az iszlám jog tudósai analógia segítségével meghatározhattak szabályokat abban az esetben, ha sem a Korán, sem a szunna nem tartalmazott az adott esetre irányadó normát, bár e szabályok alacsonyabb rendűek voltak. E normák a jogtudósok egyéni munkája útján keletkeztek, így közöttük igen nagy eltérések jelentkeztek. Bár valamennyi érvényes volt, csak valószínűnek minősültek. Azonban ha adott ügyben a jogtudósok között véleményazonosság alakult ki, e valószínű szabályok bizonyossá váltak, a norma kötelező érvényűvé vált, s ugyanúgy, mint a Korán vagy a szunna esetében, változtatni már nem lehetett rajtuk a későbbiekben. A konszenzus kialakítása nem volt egyszerű feladat. Minden jogtudósnak részt kellett venni a vitákban, csupán a többség döntése nem volt elegendő. Tehát a konszenzus vagy úgy jött létre, hogy a jogtudósok egymástól függetlenül azonos véleményre jutottak, vagy ha a többségnek sikerül a más véleményen lévőköt jogi érvelés útján meggyőzni. További problémaként merült fel annak meghatározása, hogy az elért konszenzus mikortól kezdve alkalmazható. E kérdésben is többféle vélemény alakult ki. Egyesek szerint az idzsma csak azt követően válik kötelezővé, amikor az adott generáció jogtudósai közül már senki nincs életben, ugyanis fennáll annak lehetősége, hogy valamely jogtudós még életében megváltoztassa véleményét, tehát a konszenzus kötelező ereje csak e lehetőség megszűnésével állt be. Mások szerint azonban a jogtudósoknak nem volt lehetőségük a korábban kialakított véleményük megváltoztatására, ha mégis, azzal hátat fordított a közösségnek és ez eretnekségnek minősült. Tehát e nézet szerint az idzsma attól az időponttól kezdve kötelező, amikor a jogtudósok adott

kérdésben konszenzusra jutnak, nem kell várni a konszenzus kialakításában résztvevő utolsó jogtudós haláláig. Érvelésük szerint nincs utalás sem a Koránban, sem a szunnában arra, hogy az idzsma érvényességének kezdete a jogtudósok halálához kötődne, illetve lehetetlen is volna annak megállapítása, hogy egy adott generáció utolsó tagja mikor halt meg. Idős jogtudósokhoz fiatalabb tudóstársak csatlakozhatnak, akik szintén részt vehetnek a konszenzus kialakításában, így az sem állapítható meg teljes bizonyossággal, hogy mely tudósokat lehet azonos generációba sorolni.

4. *Kijász*

A kijász kifejezés analógiát jelent. Az analógiát a muszlim jogtudósok a jogforrások között tartják nyilván. Azonban nem maga az analógia, hanem az analógia módszerével alkotott normák bírnak jogforrási értékkel, a kijász csak egy gondolkodási módszer, egy jogértelmezési és jogalkalmazási mód. A kijász alkalmazására akkor kerülhet sor, ha olyan új esetek merülnek fel, melyekre nézve a Korán, a szunna és az idzsma sem tartalmaz megoldást. A jogtudósok különböző megoldásai azonban eltérő eredményre vezetnek, tehát csak valószínűek. Ha a jogtudósok eredményei megegyeznek, az így kapott végeredmény az idzsma útján biztossá válik.

5. *A nem kanonikus jogforrások*

A négy elfogadott forrás mellett vannak nem kanonikus jogforrások is, amelyeket bár a jogtudósok nem ismernek el hiteles forrásként, mégis használják őket a gyakorlatban.

Az iszlám megszületése előtt Arábiában az ott élő törzsekben különféle szokások (ada, urf, dastur) alakultak ki. Mohamed próféta és követői, s később a jogtudósok sem törekedtek ezek eltörlésére, csak az iszlámmal össze nem egyeztethető szokásokat változtatták meg, s a bírák ítélkező tevékenységük során is figyelembe vették a szokásjogot. Furcsa ellentmondás alakult ki a szokásjoggal kapcsolatban, ugyanis betagozódtak az iszlám jogba, azonban nem fogadhatták el azokat jogforrásként, hiszen nem isteni jogok, hanem emberi szokások voltak. Az ellentmondás feloldására különféle módszerek kerültek kidolgozásra. Az egyik ezek közül, hogy a szokás tartalmát

megpróbálták szunna formában megfogalmazni az ott megismert feltételrendszer szerint. Ha ez nem volt célra vezető, akkor a jogtudósok konszenzusa által az idzma útján lehetett a szokást elfogadtatni, bár ez azért nem volt könnyű feladat, mert a különböző területekről érkező, különböző szokásjogi környezetet ismerő jogtudósok között kicsi volt az esélye a véleményazonosság kialakításának. Egy harmadik módszer a szerződések jogában figyelhető meg. Ha egy szerződésben nem volt eltérő rendelkezés, akkor vélelmezni kellett, hogy a szokásjogban fellelhető szabályok részei a felek megállapodásának. A jogtudósok megkülönböztettek nyelvi és cselekvésekben testet öltő szokásokat. A nyelvi szokások a bíraktól megkövetelték az arab nyelv különböző dialektusainak pontos ismeretét, hogy azokat helyesen tudják értelmezni. A cselekvésben testet öltő szokásokat tovább osztályozták aszerint, hogy szokásos, mindennapi cselekvésről, vagy jogilag releváns szokásról van-e szó. Egy másféle felosztás szerint a nyelvi és a cselekvésben testet öltő szokások is lehetnek általánosak, vagy különösek aszerint, hogy azok nagyobb, adott esetben több közösség szokásai, vagy pedig egy kisebb csoportra jellemző hagyományok.

Az amal, mint nem kanonikus forrás jelentése bírói jogszokás, mely ugyancsak a prófétaidőkre tekint vissza. A medinai jogtudósok véleményük kialakítása során figyelembe vették a helyi hagyományokat, amelyekbe a próféta cselekedetei, szokásai is beépültek. Mivel az amalt írásban rögzítették, így biztosabb forrást jelentett, mint a Mohamed cselekedeteiről szóló szóban terjedő beszámolók. Bár a kanonikus források közé aztán nem került be, s az amal tartalmát is szunna útján kellett közvetíteni az ismertett szabályok szerint, a málikita iskola életben tartotta a bírói jogszokásra való hivatkozást. Mivel azonban precedensjogról az iszlámban nem beszélhetünk, a hivatkozás nem történhet közvetlenül egy korábbi bírói ítéletre, a döntésnek az elfogadott forrásokon kell alapulnia. Azonban ahol a málikita iskola követői vannak többségben, például Marokkóban, ott a bírák valószínűsíthetően figyelembe veszik a korábbi ítéleteket is döntéseik meghozatala során.

A qanun görög kifejezés, jelentése mérőpálca, mérték, szabály, adó. Az iszlám az utóbbi jelentéstartalommal vette át, adójogi, majd később az adminisztratív szabályok összességét jelentette, amelyek nem voltak szabályozva a vallásjog által. Eleinte, mivel a világi jogalkotás a szunna révén felvehető volt az iszlám jogba, a qanunnal nem akadtak nehézségek, ám amint a négy kanonikus forrás rögzült, és megváltoztathatatlaná vált, problémaként merült fel, hogy világi uralkodó nem alkothat jogot a saría területén. Ezáltal a jog megkettőződött, s a saría mellett a

qanun kifejezés már a főként helyi kormányzók alkotta világi jogot jelentette, amely az Oszmán Birodalomban élte fénykorát.

Végül a nem kanonikus források közül utolsóként a korábbi kinyilatkoztatásokról kell szólni. Olyan kinyilatkoztatásokról van szó, amelyek az iszlám kialakulása előtt születtek, tehát a zsidó és keresztény hagyományban fellelhetőek. Vitatott kérdés volt, figyelembe kell-e venni forrásként e kinyilatkoztatásokat, ez főként akkor vált fontossá, amikor joghézag merült fel valamely területen. Különböző jogi iskolák különféle választ adtak a kérdésre, ám fontos érvet találunk a Koránban arra vonatkozóan, hogy a zsidók, a keresztények és a muszlimok saját, önálló jogrendszerrel rendelkeznek, így a források kölcsönösen nem alkalmazhatók egymás jogában.³⁹

Leküldtük hozzád az Írást az Igazsággal, hogy bizonyítsa azt, ami az írásból előtte volt és [hitelességét] tanúsítsa. Ítélezz hát közöttünk aszerint, amit Allah leküldött. Ne kövesd az ő kényüket, [eltérve] attól, ami az igazságból eljött hozzád! Mindenki számára kijelöltük a cselekvés [egy meghatározott] zsinórmértékét és egy meghatározott utat. Ha Allah úgy akarta volna, akkor egyetlen közösséggé tett volna benneteket, de [különböző közösségekre osztott szét], hogy [ekképpen] tegyen próbára titeket, abban, amit [a kinyilatkoztatásból] adott nektek. Versengjetez hát a jócselekedetekben! Mindannyian Allahhoz fogtok [majdan] visszatérni. És akkor majd ő közölni fogja veletek, hogy min különböztetek össze [az evilágon].⁴⁰

Ez a kérdés egyébiránt csak elméleti jellegű, vannak jogtudósok, akik nem vitatják a korábbi kinyilatkoztatások érvényességét, de az ő műveikben sem találni gyakorlati példát ezek alkalmazására, hiszen a kanonikus források elegendőnek bizonyulnak bármilyen jogi probléma megoldásához.

Összefoglalva, az iszlám jog forrásai istenhez vezethetők vissza. Azonban Allah által kinyilatkoztatott jog, a saría szabályai nem tartalmazzák az életben szükséges valamennyi normát, ezzel isten bevonja az embereket a jog megismerésének folyamatába. A jogtudósok tehát a források tanulmányozása révén felismerik a jogot, megfogalmazzák a szabályok szövegét, amelyeket a kinyilatkoztatott források, bár rejtve, de tartalmaznak. Ez a folyamat, erőfeszítés a jog felfedezésére, a források értelmezésére az idzstihád.⁴¹ Az idzstihád lehetősége a 10. század végére lezárult, ez után nem volt lehetőség új szabályok fellelésére, az addigi jogtudósok úgy tartották, befejezték a munkát a jog rögzült, nem engedett további változtatást. Azonban a 19-20. századi

iszlám modernizáció, a társadalmi változások szükségessé tették a jogértelmezés lehetőségének, az idzstihádnak az újbóli megnyitását.

Itt kitérőként az eddig elmondottakat egy gyakorlati példával illusztrálom, amely segít megérteni a jog felfedezésének folyamatát, illetve rávilágít a korábban említett emberi egészséget károsító tevékenységek végzésének tilalmára is egyúttal. Ismeretes, hogy a muzulmán arab országokban magas a dohányosok aránya. A Korán rögzítése idején ez a helyzet nem állt fenn, azonban abból mégis levezethető a dohányzás tilalmas volta. A Korán több helyen is kiemeli, hogy helyteleníti az egészségre káros viselkedést, az olyan tetteket, ami az életet tudatosan megrövidíti. Mivel a dohányzás köztudottan károsítja az egészséget, adott esetben halálos betegségeket eredményezhet, az iszlám jogot megállapító jogtudósok ebből levezették, hogy az iszlám szerint nem megengedett a dohányzás, azaz haram. (Ennek ellenére egyes arab országokban nagyon magas a dohányosok aránya a társadalomban, ebből is látszik, hogy az európai szemmel néha túl szigorúnak tűnő vallásjogból levezetett szabályokat az iszlám hívők sem követik minden esetben, noha a legtöbben törekednek a helyes életmód folytatására.) Ezzel szemben, ami egészséges, helyes cselekedet, az halal. A mindennapi életben ma is előfordul, hogy nehéz eldönteni, mi halal, és mi számít haramnak. Erre is álljon itt egy példa. A lopás egyértelműen tilalmazott cselekvés. Abban az esetben viszont, ha egy szegény sorban élő családban a kereső férfi a pénzt alkoholra, egyéb helytelen dologra költi, és valamely családtag a megélhetés végett tőle lop, az vajon halal, vagy haram? Ilyen kétséges esetek a mindennapi életben gyakoriak. Ilyenkor a muszlim ember a muftihoz fordulhat, aki jogtudós, és jogosult az egyedi ügyekben dönteni, azonban nem nevezhető bírónak. A modernizációra való tekintettel, egyedi jogesetekre vonatkozó véleménykérést, döntést már a világhálón is lehet kezdeményezni, itt mások kérdései, és az azokra adott válaszok is olvashatók, ami nagy segítség a jogkeresőknek. (Ritkán, de előfordul azonban, hogy a mufti a mindenkori kormányzat játékszerévé válik, annak tetszően, vagy érdeke szerint dönt el egy-egy vitás kérdést.)

Elmondható tehát végezetül, hogy az iszlám jog nem elválasztható a vallástól, éppen a jog forrásainak isteni eredete miatt. Azonban a saría nem egységes, szabályait nem lehet egy kódexben összegyűjtve írásba foglalni, hiszen az isteni kinyilatkoztatásokat a jogtudósok térben és időben különbözően értelmezik.

Mára az iszlám jog szelleme mondható összetartó kapocsnak a muzulmán államok között, a saría szabályainak betartása egyfajta minimum követelmény a kialakult, világi nézeteket valló,

európai mintákon alapuló nemzeti jogrendszerekben, hiszen a modernizáció mellett a tradicionális szabályok igen jelentős értéket képeznek, s a vallás szerepe a társadalomban sokkal meghatározóbb, mint a nyugati civilizációban.⁴²

- 1 Balogh Bertalan, Az Iszlám és Európa (Szenci Molnár Társaság, Budapest, 2003) 7.
- 2 Németh Pál, Az Iszlám (Gondolat Kiadó, Budapest, 2010) 13.
- 3 Samuel P. Huntington, A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása (Európa Könyvkiadó, Budapest, 2006), 347-363.
- 4 Ádám Antal, Bölcsélet, vallás, állami egyházjog (Dialog Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2007) 165.
- 5 Horváth Pál, Vallástörténet (Részletes kurzusterv, 2/8 Az iszlám: keletkezés, tanítás, történet, MTA Filozófiai Kutatóintézet, <http://www.fil.hu/uniworld/vt/valltort/index.htm>, letöltve 2012. 02. 20.
- 6 Kadiáni Mirza Gulam Ahmad, Az iszlám tanításának filozófiája (Palatius Kiadó, 2002) 68-69.
- 7 Horváth Pál, vj., 5.
- 8 Az Iszlám keletkezése, Mohamed.hu, Magyarországi Muszlimok Lapja, <http://www.mohamed.hu/index.php?menu=islamkel>, letöltve 2012. 02. 23.
- 9 Helmuth von Glasenapp, Az öt világvallás (Talentum Kiadó, 1998) 327.
- 10 Claude Cahen, Az Iszlám a kezdetektől az Oszmán Birodalom létrejöttéig (Gondolat Kiadó, Budapest, 1989) 15-16.
- 11 Karen Armstrong, Az iszlám rövid története (Európa Könyvkiadó, Budapest, 2005) 49. A névben szereplő ibn szó az apa-fia viszonyra utal, a mai névhasználatban is előfordul.
- 12 Más források a születés dátumaként június 8-át említi. Az eltérés onnan adódhat, hogy az iszlám holdhónapokkal számol, ami nem egyezik meg az általunk használt szoláris naptári rendszerrel. *Hahn* István Naptári rendszerek és időszámítás című munkájában ír erről, az iszlám évei a mi naptárrendszerünkhöz képest 11 napos eltérést mutatnak. Ezáltal a hónapok folyamatosan tolódnak el, ahogyan az ünnepek is mindig máskorra esnek, kb. 33 év alatt járják körbe az év egész hosszát. Tehát a holdévek rövidebbek a napéveknél, megközelítőleg 100 holdév 97 napévnek felel meg. Példaként a Ramadan, a böjti hónap, amely a 9. hónapja az iszlám holdévnek, eshet télre is, és nyárra is, az utóbbi években nyárra esik, legutóbb augusztus első felében kezdődött, de egyre inkább halad július felé a kezdetének időpontja.
- 13 Helmuth von Glasenapp, vj. 9., 326.
- 14 Korán, 96:1, A vérrög szúra, Simon Róbert fordítása (Helikon Kiadó, Budapest, 1987), 458.
- 15 Visegrády Antal, Jog-és állambölcsélet (Dialog Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2003), 124.
- 16 Claude Cahen, vj. 10., 18.
- 17 622 lett a muszlim időszámítás kezdete, mivel az ekkor történtek kivételes hatással voltak az iszlám vallás további fejlődésére.
- 18 Bolek Zoltán, Mohamed próféta élete (Magyar Iszlám Közösség, Budapest, 2003), <http://www.magyariszlam.hu/mikregi/mohamed.htm>, letöltve 2012. 02. 27.
- 19 A Kába egy kocka alakú szentély volt, amelybe szent kövek voltak befalazva, köztük egy fekete kő kiemelt tiszteletnek örvendett. Ábrahám és fia, Iszmáel emelték, eredeti funkciójától eltérően eleinte politeista vallási központ volt, bálványimádat színhelye, majd Mohamed új hite központi zarándokhelyévé tette azt.
- 20 Helmuth von Glasenapp, vj. 9., 331-332.
- 21 Bolek Zoltán, vj. 18.
- 22 Jany János, Klasszikus iszlám jog, Egy jogi kultúra természetrajza (Gondolat Kiadó, Budapest, 2006) 135-138.

- 23 Claude Cahen, vj. 10., 31.
- 24 Salamon András-Abdul Fattah Munif, Sharía Allah törvénye. Az iszlám jog különös világa (PressCon Kiadó, 2003), 15-36.
- 25 Németh Pál, vj. 2., 41-42.
- 26 Visegrády Antal, vj. 15., 123.
- 27 Dobrovits Mihály, Az iszlám jog, Terebess Ázsia Lexikon, <http://www.terebess.hu/keletkultinfo/lexikon/jog.html>, letöltve 2012. 03. 11.
- 28 Jany János, vj. 22., 58-59.
- 29 Szayyid Abu-L-A'Lá Mawdudi, Az iszlám alapelvei. Világnézet és élet az iszlámban (Magyar Iszlám Jótékonyági Alapítvány), 11, 111.
- 30 Rostoványi Zsolt, Mit kell tudni az iszlámról? (Kossuth Könyvkiadó, 1983) 65.
- 31 Jany János, vj.22., 53-56.
- 32 Salamon András-Abdul Fattah Munif, vj.24.,44-45.
- 33 René David, A jelenkor nagy jogrendszerei (Budapest, 1977), 378.
- 34 Szayyid Abu-L-A'Lá Mawdudi, vj. 29., 119-135.
- 35 Ziauddin Sardar-Zafar Abbas Malik, Iszlám másképp (Edge 2000 Kiadó Budapest, 2005), 40.
- 36 William Montgomery Watt, Az iszlám rövid története (Akkord Kiadó, 2000), 58-60.
- 37 Salamon András-Abdul Fattah Munif, vj.24., 38.
- 38 René David, vj., 33., 373.
- 39 Jany János, vj.22.,135-183.
- 40 Korán 5:48, Az asztal szúra, Simon Róbert fordítása (Helikon Kiadó, Budapest, 1987),81. (Ebben a szúrában olvashatunk a tilalmas és a megengedett ételekről, az alkohol és a szerencsejáték tilalmáról is.)
- 41 Jany János, vj.22., 183-187.
- 42 Jan Michiel Otto, Introduction: investigating the role of sharia in national law, 17-50. In: Sharia and National Law. Comparing the Legal Systems of Twelve Islamic Countries (Szerk. Jan Michiel Otto, The American University in Cairo Press, 2010), 23-44.